

O ideologiji in filozofiji

IVAN URBANČIČ

Primer ideologiziranja izvornega človekovega odnosa do bivajočega v celoti, torej tistega odnosa, po katerem je človek zares človek, je bil opisan v prejšnjem zapisu (Problemi 83—84). Ta odnos si je evropski človek varoval in ohranjal v pristni religioznosti, v umetnosti in predvsem v pristni metafiziki oziroma filozofiji kot svojem največjem in najboljšem premisleku. V pričujočem zapisu se mi zdi potrebno opozoriti na nekaj odločilnih potez vsake ideologije, kolikor je ideologija, in pokazati razliko med ideologijo in filozofijo.

Ne da bi želel sistematično izvajati strukture ideologije, naj omenim najprej neogibno **okostenelost** njenih temeljnih postavk. Te postavke namreč sprejemajo nosilci ideologije kot docela samoumevne in brezpogojno nedotakljive resnice, o katerih je sleherno vprašanje odveč in celo s tega ali onega vidika sumljivo. Vprašanja o lastnih temeljih so zato v ideologiji vedno skrita pod njenimi navideznimi samoutemeljitvami in jih nosilci ideologije ne morejo niti razumeti kot dejanska vprašanja. Do svojih temeljnih postavk pa ideologija ne prihaja sama po sebi, saj je za kaj takega po svojem **bistvu** nezmožna, ker bi sicer morala postati filozofija, temveč si jih praviloma izposoja od izvornih mislecev filozofov in si s tem sposojenim gradivom in na njegovi osnovi spleta svoj »sistem«, tak ali drugačen, za smotre, ki **ne pripadajo ideologiji sami,** temveč njenemu **bistvu** (tistemu, po čemer ideologija JE, namreč interesu neke neteoretične moči, ki je **vedno** v nasprotju z interesom neke **druge** take moči). V ta sistem sposojenih postavk potem na veliko vnaša vse mogoče ugotovitve iz mnogoterih znanosti, da bi si tako dala videz znanstvenosti. Takšna **lematizacija*** je neogibna konstitutivna poteza vsake ideologije. Poglavitna momenta ideološke lematizacije sta načelna **nevprašljivost** in **okostenelost** sposojenih in sprejetih temeljnih lastnih postavk, nosilci ideologije pa se morajo v svoji načelni odvisnosti in brezmiselni nesamostojnosti nenehno sklicevati na svojega »genialnega« vzornika.

Kakor nima ideologija svojega smotra sama v sebi, temveč v svojem **bistvu** kot tistem, po čemer sama JE, tako tudi njena **»moč«** ni v nji sami, temveč v njenem **bistvu.** O tej moči pa nikakor ni mogoče reči, da je v kaki miselni odprtosti v smislu vsestranske pripravljenosti na raz-govor o kaki sporni stvari sami; skratka, ne prihaja iz svetovnega prostora človeškega (spo-)razumevanja. Ta iz bistva ideologije prihajajoča »moč« se pri vsaki pokazani sporni stvari ideologije — posebno pri spornosti ideoloških temeljev — naravna in nastopi vedno radikalno **ad hominem,** pri čemer je **temu** bistvenoideološkemu radikalizmu pravzaprav sporna sama **eksistenca** tistega **človeka,** ki **izreka** vprašljivost ali spornost kake za ideologijo nesporne in nevprašljive stvari. Iz **bistva** ideologije prihajajoče radikalno nastopanje ad hominem potemtakem nikakor ni le kako teoretično argumentiranje proti teoretičnim postavkam nekoga, temveč v tej ali oni obliki, na ta ali oni način izpolnjeno **dejansko uničevanje njegove eksistence,** po potrebi tudi do dokončnega uničenja, do likvidacije.

Za primeri ideološke lematizacije in z njo povezane neogibne okostenelosti in nevprašljivosti sposojenih postavk ideologije nam ni treba posegati daleč, saj jih najdemo kar doma. Spričo dejanskega obstajanja mnogoterih različnih in celo nepomirljivo navzkrižnih marksizmov v sodobnem svetu se nam med vsemi temi marksizmi skupaj na eni strani in Marxovo filozofijo na drugi strani kaže neka odločilna in ostra razlika, ki je ne smemo in tudi ne moremo prezreti. Ta razlika je ravno v tem, da je Marxova misel v svojem jedru pristna filozofija, medtem ko so marksizmi samo še **ideologije** (sem spada tudi večina nove levice), ki si pri Marxu sposojajo svoje poglavitne postavke in ga obenem temeljito pačijo, ker nikoli ne morejo in ne smejo ugledati njegove pristne filozofskosti. Nenavadno pri tem je, da ga ne pačijo le v svojih interpretacijah in z nenehnim sklicevanjem nanj (saj to ne bi bilo tako težko razumeti), temveč ga pačijo prav posebno tudi že tedaj, ko ga z vso mogočo filološko natančnostjo vedno znova in znova le ponatiskujejo ali prevajajo. Ta vrsta pačenja ni v kakem namernem ali nenamernem spreminjanju Marxovih originalnih tekstov ali v strokovno pomanjkljivem prevajanju teh tekstov v druge jezike, temveč je deloma v izboru izdanih ali prevedenih del, predvsem pa v plasiranju oziroma uvajanju teh del v čisto določen ekskluzivno **ideološki prostor,** ki je že **vnaprej sam po sebi** zastor za zastiranje njihovega bistvenega pomena. Poglavitna struktura tega zastirajočega ideološkega prostora kot nosilca izdanih ali prevedenih del je iz **bistva** ideologije vzdrževana in vzgajana samoumevna nevprašljivost (skritost vseh poglavitnih vprašanj) v odnosu do teh »genialnih« del; njegova funkcija je konstituiranje določenega, sebi ustreznega **razumevanja** vanj izdanih tekstov lastnega »genialnega« vzornika. Če pravimo, da je ta ideološki prostor izdanih del **že vnaprej** sam po sebi zastor za zastiranje njihovega bistvenega pomena, je vendar prav kot tak obenem konstituens določenega ideološkega razumevanja teh del, kar pomeni, da ga docela obvladuje neka sami sebi neeksplicitna **ideološka hermenevtika,** katere samozastrti horizont je prej omenjeno **bistvo** ideologije (interes neke moči, ki je vedno v nasprotju z interesom neke druge moči). Vsi današnji marksizmi kot ekskluzivne ideologije komunističnih ali drugih partij (tudi radikalizirane nove levice) dihajo lahko samo v opisanih različnih prostorih samozastrte ideološke hermenevtike, ki je v bistvu vedno enaka. Izdaje in ponatisi Marxovih del imajo tu samo namen »teoretične utemeljitve« te določne ideologije, ki ni zmožna vpogleda v fiktivnost tega početja, saj je temelj ideologije vendar drugje, namreč v njenem bistvu kot tistem, po čemer in za kar sama je, kar je.

Opisano pačenje Marxovih del ali pravzaprav zastiranje njihovega pristnega filozofskega pomena kljub vsej filološki natančnosti pri izdajanju teh del je torej že v tem in prav v tem, da izhaja to izdajanje iz samozastrte ideološke hermenevtike in polaga Marxova dela nazaj vanjo. To je poglavitna poteza sleherne ideologije; odnos med marksističnimi ideologijami in Marxom nam tu le ponazarja bistveno enak odnos vsake ideologije do njenega filozofskega »genialnega vzornika« (npr. neotomizem — Tomaž Akvinski; tudi tu gre za neko neteoretično **moč** — cerkveno organizacijo in hierarhijo — kot **bistvo** njene ideologije). Najvažnejše pri vsem tem pa je, da omenjena samozastrta ideološka hermenevtika ni odločilna le za ideološko (ne-)razumevanje **del** lastnega »genialnega vzornika«, temveč **že vnaprej** opredeljuje prav tako (ne-)razumevanje del katerega koli avtorja in sploh **vsega razumevanja.**

Glede na povedano je treba reči, da ideologija po svojem bistvu ni in nikoli ne more biti izraz **subjektivitete človeka subjekta** v filozofskem smislu (ni »rodovne narave«). Kot apologetični izraz neke določene moči je ideologija namreč vedno le izraz **subjektivizma take posebne moči** v nasprotju z drugo močjo in se v samozastrtosti takega svojega horizonta izdaja za izraz subjektivitete človeka kot človeka. Vendar ta subjektivizem ni perspektivizem kake leibnizovske monade, ki kot mikrokozmos na poseben, od svojega stališča odvisen način, zrcali v sebi makrokozmos na podlagi vnaprejšnje harmonije med njima. V odsotnosti sleherne take vnaprejšnje harmonije ostaja bistvenemu subjektivizmu ideologije le samovolja njegovih lastnih postavk. Kaj te ideološke postavke ostro razlikuje od filozofskih postavk kot izraza subjektivitete človeka subjekta, sem deloma že omenil. Poglavitna razlika teh, na prvi pogled zelo podobnih razmerij je

* Beseda **lematizacija** je izvedena iz grške **tò lêmma**, ki pomeni nasploh nekaj, kar si sposodimo, vzamemo ali sprejmemo; v dialektiki pomeni ta beseda neko sposojeno in sprejeto **premiso**, iz katere izvajamo sklepe. Tu jo rabimo za oznako **ideološke izrojenosti** tega postopka.

v tem, da zadevajo filozofske postavke (tu mislim predvsem na novoveško evropsko filozofijo) vedno **človeka kot človeka** in kot izraz njegove subjektivitete dejansko nosijo **svet,** razkrito celoto bivajočega, ki je prostor slehernega (spo-)razumevanja, medtem ko so ideološke postavke vedno prirejene le nekemu določenemu **tipu** človeka oziroma »kategorijam« ljudi (kristjanom, marksistom, maoistom, komunistom, kapitalistom, proletarcem, tako imenovanemu »svobodnemu svetu«, novi levici itd. itd.) in nosijo samo **svoj »svet«,** ne pa sveta kot sveta, t. j. tistega človeku kot človeku **skupnega** prostora prebivanja in (spo-)razumevanja. Bistveni ideološki subjektivizem je v tem smislu izpolnjeni makroskupinski **solipsizem.** Ideologija je le njegov način biti. V neeksplicitnosti lastne hermenevtike, v samozastrtosti svojega horizonta, s svojo skrepenelo lematizacijo, s svojim radikaliziranim nastopanjem ad hominem, s svojim bistvenim pačenjem lastnega »idejnega« vzornika in vsega razumevnega, po odsotnosti slehernе bistvene vprašljivosti in spornosti lastnih temeljnih postavk itd., ostaja zaprt v svoj otrpli »svet«, nezmožen (spo-)**razumevanja** in prav zato **od-sveten.**

Po vsem tem lahko rečemo, da torej ideologija po svoji bistveni določenosti načelno ni filozofski, temveč **sociološki pojem.** Nobene pristne filozofije ali metafizike v evropski zgodovini ne moremo zreducirati na ideologijo, prav tako pa tudi nobene ideologije ni mogoče imeti za filozofijo.

Glede na bežno orisano takšnost ideologije se nam postavlja vprašanje, od kod prihaja ideologija, kje je njen izvir. Ali bomo rekli, da je do ideologije prišlo zgolj po zlem naključju? Naj jo pripišemo navadni človeški samovoljnosti ali pa morda pomanjkljivi teoretični izobraženosti ideologov in njihovih privržencev? Toda od kod tedaj sama ta pomanjkljivost izobrazbe? In kako bi se mogla navadna človeška samovoljnost tako zelo razširiti in uveljaviti? Vse to bi bila nekakšna naključja. Ker navadno nismo preveč naklonjeni razlaganju tako pomembnih človeških reči zgolj iz naključij, smo se brž pripravljeni obrniti v nasprotje in reči, da je do ideologije najbrž prišlo nujno in zakonito. Vendar je vprašanje, kaj si pri tem mislimo, kaj s tem razumemo. Ker spada pojav ideologije v evropsko zgodovino, se nam zdi kar samo po sebi razumljivo, da izhaja nujnost ideologije iz celotnega evropskega zgodovinskega dogajanja. Tu pa se že spet postavlja vprašanje, kako in od kod razumemo to zgodovinsko dogajanje samo, zakaj od tega in samo od tega je odvisno, kako bomo razložili pojav ideologije. Za razumevanje zgodovine pa imamo že dolgo utečene vzore in vzorce, ki jih jemljemo kar bolj ali manj samoumevno, npr. Avguštinov, Vicov, Herderjev, Heglov, Marxov, Diltheyev, Nietzschejev, Spenglerjev itd. Videti je, da je odvisno od naše dobre volje, za katerega od naštetih vzorcev se bomo odločili, da bi razložili pojav ideologije, ideologija ne čaka in ne stoji neprizadeto ob strani kot kak primerek lunine kamenine, da ga bo kemik pričel analizirati. S tem ko se — seznanjeni z omenjenimi različnimi razkritji **pomena** zgodovine — zgolj odločamo za enega ali drugega, **ne da bi pri tem premislili tisto luč (tisto temeljno miselno strukturo), v svetlobi katere se je vsakemu od omenjenih filozofov razkril in edino šele mogel nekako razkriti pomen zgodovine,** smo pri tem odločanju lahko že sami določeni po neki ideologiji, ne da bi mogli to zadovoljivo pregledati. Tako se nam npr. mahoma lahko zazdi kar samoumevno, da je ideologija v doslej opisani takšnosti (vsa ideološka razkrojenost) nujna posledica razredne razcepljenosti človeške družbe, ki se kaže v zgodovini razrednih bojev. To razlago lahko sedaj poljubno na široko in podrobno izpeljemo z vso potrebno »znanstvenostjo«. Vendar se nam je pri tem že od vsega začetka zgodilo, da smo nevede zapadli marksistični ideologiji. Od Marxa smo namreč brez premisleka sprejeli temeljno razkritje pomena zgodovine, v katerem sta razrednost in razredni boj zelo važna momenta, in potem na tej sprejeti postavki razložili, kar smo nameravali razložiti. Razlagajoč ideologijo, smo zapadli ideologiji. Torej ni tako zelo preprosto otresti se slehernе ideologije. Danes sicer pogosto slišimo o razpadanju vseh idealov in ideologij, vendar se pri tem le težko ubranimo vtisu o globoki nezavedni ideološkosti marsikaterega takega govorjenja.

Pri poskusu razlage ideologije smo zapadli ideologiji, zato ker smo sprejeli Marxovo razkritje pomena zgodovine kot nekaj absolutno samoumevnega in nevprašljivega. Podobno bi se nam zgodilo, če bi to sprejeli tudi od koga drugega. Taka sprejemanja pa se nam zgodijo tako rekoč nevede, po nezavedni indoktrinaciji splošno razširjenih ideoloških stališč, ki se nam zaradi tega zdijo kar samoumevna. Če pa pomislimo na to, da je — v našem primeru — sleherno razkritje pomena zgodovine mogoče le v neki ne tako zelo razvidni **luči** (po navadi namreč ne vidimo luči, temveč tisto, kar le-ta osvetljuje), potem postane ona samoumevnost dokaj vprašljiva — postanemo previdnejši, obenem pa se nam odpira pot v skoraj nepregledno pristno filozofsko in metafizično problematiko, k osnovnim vprašanjem vsake filozofije. To pot moramo v tem zapisu opustiti. Glede tega je mogoče dati le nekaj opozoril.

Ne glede na ostro različnost novoveške filozofije in sodobne ideologije smo videli neko podobnost razmerij med njima. Od kod ta podobnost? Videti je, da je tu prava pot za iskanje izvora ideologije. Možnost ideološkega razkroja filozofije je vsekakor dana v sami novoveški filozofiji. Kal tega je najprej v njeni svetovnonazorski naravnanosti. Tako imenovana »življenjska« filozofija, filozofija kot **svetovni nazor,** radikalni **filozofski historizem,** dalje psihologizem in sociologizem v filozofiji in radikalni filozofski **empirizem** — vse to so že razčiščeni **elementi** sodobnega ideološkega razkroja filozofije in metafizike, od katerih je do ideologije le še korak. Vsi ti elementi pa koreninijo v samem srcu novoveške filozofije, v njeni **ontologiji,** ki še do nedavna (kot zanalašč) ni bila deležna ustrezne pozornosti.

Kakor pa je v novoveški filozofiji in metafiziki sami dana možnost njenega ideološkega razkroja, **je v nji in samo v nji** shranjeno tudi tisto, od koder se nam ideologija sploh še lahko pokaže **kot ideologija** in kar brezpogojno prebija ograje vsakega solipsističnega ideološkega subjektivizma.

Če nam je torej do tega, da bi prebili oklepe vsake ideologije in tako sploh ohranjali svojo človeškost v odprtosti njenega horizonta, potem se nam nikakor ni treba odpravljati na nov križarski pohod proti ideologiji in njenemu bistvu, tudi nam ni treba nenehno izumljati kake nove, fantastično originalne filozofije ali metafizike (to bi bilo prenapeto početje v našem času), kakor se nam zaradi tega tudi še ni treba odpovedati mišljenju. Vprašanje je le, ali zmoremo dovolj skrbno in s primerno **odgovornostjo** najti besede za tisto, kar je dobro shranjeno v evropski filozofiji in metafiziki in kar se sploh ne odkrije rado preveč radovednim očem.

V pričujočem zapisu sem želel pokazati nekaj značilnosti ideologije in predvsem opozoriti na razliko med novoveško filozofijo oziroma metafiziko kot izrazom svetovne subjektivitete človeka subjekta in ideologijo kot izrazom makroskupinskega solipsističnega subjektivizma, da bi se iz te razlike pokazalo nekaj drugega, namreč: **da se moramo iz ideologije najprej vrniti k veličini in umirjenosti pristne metafizike, da bi zmogli tako ali drugače postaviti vprašanje metafizike same.**